

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

Abdurrahman BOZKURT*

ÖZET: Çanakkale Cephesi'ndeki başarısını diğer cephelerde sürdüremeyerek I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Mütarekenin ardından İtilaf Devletleri Boğazlar bölgesini işgal ettiler. Boğazlar bölgesinde denetimi ele geçiren İngilizler, I. Dünya Savaşı'nda yenildikleri cephelerde neden başarısız olduklarını araştırarak ders çıkarmak amacıyla harekete geçtiler. Bu meyanda Çanakkale Savaşları'ndaki başarısızlığı tahkik etmek üzere bir komite kuruldu.

İngiliz Deniz ve Savaş Bakanlıkları arasındaki yazışmalar neticesinde çalışma esasları belirlenen Çanakkale Komitesi 8 Nisan 1919 tarihinde Çanakkale'ye vardı. Yürütülen tahkikatın ardından Çanakkale Komitesi tarafından hazırlanan raporlar İngiliz Deniz Bakanlığı'na sunuldu. Normal şartlar altında Deniz Bakanlığı'nın bu raporları düzelterek yayımlaması gerekiyordu. Ancak Savaş Bakanlığı temsilcileri tarafından yapılan değerlendirmelerden rahatsız olan Deniz Bakanlığı bunların değiştirilmesini talep etti. Ortak nokta bulunamayınca Deniz Bakanlığı düzeltilmemiş raporun aslını, İmparatorluk Savunma Komitesi Tarih Bölümü'ne gönderdi. Fakat sonradan Deniz Bakanlığı'nın, nüshalarının imha edilmesine karar verildiği rapor 1921 yılında yayınlandı.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşları, Çanakkale Boğazı, İngiliz Deniz Bakanlığı, İngiliz Savaş Bakanlığı, Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri.

THE COMMITTEE APPOINTED BY BRITAIN TO INVESTIGATE THE ATTACKS DELIVERED ON THE TURKISH DEFENCE OF THE DARDANELLES STRAITS

ABSTRACT: The Ottoman Empire, who could not continue to the success of the Gallipoli Campaign in the other fronts of the World War I, in order to defeated was forced to sign the Mudros Armistice on October 30, 1918. After the armistice Allies invaded the Straits region. Dominating the Straits The British Ministry of Marine investigating the cause of failure of the Gallipoli Campaign to keep under permanent control of the Dardanelles Strait and decided to make investigations about the Gallipoli Campaign. For this purpose, the Dardanelles Committee, established and operating principles, arrived Dardanelles on April 8, 1919. The reports prepared by members of the Dardanelles Committee, presented the British Ministry of Marine. Under normal conditions Ministry of Marine had to correct and publish these reports. However, disturbing the evaluations made by representatives of the Ministry of War in the report, Ministry of Marine has demanded their replacement. Because of common point could not be reached, Ministry of Marine sent the original copy of the uncorrected report to the Historical Section of The Committee of Imperial Defence's. The Report which British Ministry of Marine had decided to destroy was published in 1921.

Key Words: Gallipoli Campaign, Dardanelles, Dardanelles Committee, British Ministry of Marine, Ministry of War, Ottoman Empire, Allied Powers.

* Dr., İstanbul, abozkurttt@hotmail.com.

Giriş

Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nı hâkimiyet altına aldığı 14. asırdan itibaren buradan gelebilecek saldırılara karşı müdafaa tedbirleri almaya çalıştı. İstanbul'un fethi ve başkent haline getirilmesi Çanakkale'nin önemini daha da arttırdı. Ege adalarının fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla Çanakkale ve Kilitbahir kalelerini inşa ettirdi. Bu kalelere muhafız askerlerle birlikte silah ve mancınıklar yerleştirildi¹. Venedikliler Girit kuşatması (1645-1669) sırasında, Osmanlı Devleti'nin kuşatmayı kaldırması için Çanakkale Boğazı'nı zorladılar. Girit'i fethederek bu tehlikeyi atlatan Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nı daha iyi müdafaa edebilmek amacıyla Kumkale ve Seddülbahir kalelerini inşa etti².

Güçlü olduğu dönemlerde Çanakkale Boğazı'nı kendi iradesi ile müdafaa eden Osmanlı Devleti zayıf düştüğü 19. yüzyılın başlarından itibaren devletlerarası ilişkiler doğrultusunda politikalar geliştirerek bu bölgenin güvenliğini sağlayabildi³.

1807 yılında Rusya, Fransa ile birlikte hareket eden Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'den yardım talep etmişti. Amiral Duckworth komutasında yedi savaş gemisinden oluşan bir İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamıştı. İngiliz kaynaklarına göre İstanbul'a 8 mil kala ters bir rüzgâra yakalanan, Osmanlı kaynaklarına göre başkentteki tahkimatlardan açılan ateş neticesinde geri dönmek zorunda kalan İngiliz donanması Boğazlar bölgesinde yaklaşık 150 kayıp vermişti. Duckworth vakası Çanakkale Boğazı geçilse dahi kara-deniz ortak harekâtı yapılmaksızın Boğazlar bölgesinde kalıcı bir başarı sağlanamayacağını göstermişti⁴.

1906 yılında Osmanlı-İngiltere arasında Mısır hududu nedeniyle sorun çıktı. Sorun diplomatik yollardan çözüldüğü halde İngiltere, Bâb-ı Âli'ye tazyik de bulunmak amacıyla Çanakkale Boğazı'nı zorlamayı düşündü. Fakat Duckworth vakasından ders çıkaran İngilizler, bu harekâttan vazgeçtiler. Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri ile yakınlaşması üzerine Çanakkale Boğazı'na yönelik bir harekât düzenleme fikri İngiltere'de 1908-1911 yılları arasında bir kez daha gündeme geldi. Fakat Gelibolu

¹ Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 1999, s. 29.

² *A.e.*, s. 35.

³ *A.e.*, s. 141-391; Mahmut Belik, *Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1962, s. 9-11.

⁴ C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı, C.I. Seferin Başlangıcından 1915 Mayısına Kadar*, İstanbul, Arma Yayınları, 2005, s. 45-46.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

yarımadasına bir ordu çıkarma fikri “tavsiye edilemeyecek kadar tehlikeli” bulunduğundan bundan vazgeçildi⁵.

Çanakkale Boğazı'na yönelik İngiliz tehlikesini kısa bir süreliğine atlatan Osmanlı Devleti Balkan Savaşları sırasında Yunanistan ve Bulgaristan'ın Gelibolu'da düzenlemesi muhtemel saldırılara karşı tahkimatları kuvvetlendirdi. Yunanistan'la Bulgaristan arasındaki sorunlar bu tehlikeyi ortadan kaldırırsa da I. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan gelişmeler Çanakkale Boğazı'nı hedef haline getirdi⁶.

I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Rusya'nın birlikte hareket etmesi Osmanlı Devleti'ni son derece rahatsız etti. Osmanlı Devleti savaş başladığında tarafsız kalmakla birlikte Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini ön planda tuttu. Savaşın ilk günlerinden itibaren Çanakkale Boğazı'na yöneltilebilecek taarruzlara karşı planlar hazırlandı⁷. Harekât planları doğrultusunda Çanakkale Boğazı'nda uygun yerlere yeni tahkimatlar yapıp buralara fenerler ve toplar konuldu. Boğazlar bölgesindeki askeri birlikler de takviye edildi⁸.

⁵ A.e., s. 48-50.

⁶ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), C.II, 2'nci Kısım, 1'nci Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993, s.66-67, 79; Edward J. Erickson, *Gallipoli, The Ottoman Campaign*, South Yorkshire, Pen & Sword Books Limited, 2010, p. 1-2.

⁷ 8 Kasım 1914 tarihinde hazırlanarak Başkomutanlığın onayına sunulan müdafaa planına göre Çanakkale Boğazı, olası taarruzlara karşı dört bölgeye ayrıldı Buna göre 5. Ağır Topçu Alay Komutanı'nın emrindeki Birinci Bölge (Giriş Bölgesi), düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nın girişinden geçmesine engel olacaktı. Yarbay Verle'nin komutasındaki İkinci Bölge (obüs Bölgesi), düşmanın hareket biçimine göre tepki göstererek giriş bölgesinden geçebilecek düşman gemilerinin Erenköy Koyu'na demirlemesine ve burayı üs yapmasına engel olacaktı. Mayınların toplanmasını ve patlatılmasını engellemekle mükellef Üçüncü Bölge Yüzbaşı Mithat'ın komutasındaki Kepez grubu ve Binbaşı Hasan'ın komutasındaki Havuzlar ve Soğanlı grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Düşmanın Marmara Denizi'ne girmesine engel olmakla görevli dördüncü bölge de Yarbay Zeki'nin komutasındaki Çanakkale grubu ve Binbaşı Kemal'in komutasındaki Kilitbahir grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı öncesinde genel olarak benimsediği diğer bir harekât planı da Alman General Bronzart tarafından hazırlanmıştı. Boğazlar bölgesine ağırlık veren plan gereği; Yemen, Hicaz ve Asir'deki birlikler dâhil tüm seyyar ordu “savaşın kesin sonuç yeri olarak belirlenen” Boğazlar bölgesinde toplanacaktı. İkinci derecede öneme sahip diğer cepheler hudut ve jandarma birlikleri ile doğudaki ihtiyat süvari tümenleri tarafından müdafaa edilecekti. Değişikliğe uğramış olsa da bu planlar savaş sırasında esas olarak tatbik edilecekti. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı I'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993, s.43-47.

⁸ *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri*, c.I., Proje Yöneticisi; Yusuf Sarınoy, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2005, s.3-4.

Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir antlaşma yaparak İttifak Devletleri saflarına katıldı. 10 Ağustos 1914 tarihinde Goben ve Breslav (Yavuz ve Midilli) adlı Alman savaş gemileri Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Osmanlı Devleti'ne sığındılar. Bu gelişmeler karşısında İtilaf Blok'u Boğazların girişine yığınak yapmaya başladı. Bunun üzerine 27 Ekim 1914 tarihinde Osmanlı Devleti, Boğazları İtilaf Devletlerine kapattı. Amiral Şuson komutasında Karadeniz'e çıkan Türk donanmasının birkaç Rus gemisini batırarak Odesa, Sivastopol ve Novorosiski limanlarını bombardımanı sonucunda Ruslar 1 Kasım 1914 tarihinde Kafkasya sınırını geçerek Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar. Bu olayların akabinde İngilizler de Akabe, İzmir Körfezi, Çanakkale Boğazı girişindeki tahkimatları bombaladılar (3 Kasım 1914). Osmanlı topçusunun karşılık vermesi üzerine İngiliz gemileri ateşi keserek geri çekildiler⁹. İngilizler bu bombardımanla Çanakkale Boğazını geçmeyi değil, Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermeyi amaçlamışlardı. Savaşın başlarında Osmanlı Devleti bu bombardımanı bir ikaz olarak algılayarak gerekli tedbirleri aldı.

Çanakkale Savaşları

Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri eksenine doğru kayması üzerine İngiliz Deniz Bakanı Churchill 1914 yılı Ağustos ayında İngiltere'nin Boğazlar bölgesini zorla kontrol almasına yönelik bir fikri gündeme getirdi. Churchill 1 Eylül 1914 tarihinde Savaş Bakanı Lord Kitchener'dan Boğazların kara ve deniz kuvvetlerinin ortak harekâtı ve Yunan ordusunun karadan desteği ile ele geçirilmesine yönelik bir plan hazırlamasını talep etti. Ancak bu plan Yunanistan ve Osmanlı Devleti'nin henüz savaşa katılmamış olması nedeniyle askıya alındı. Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olması üzerine Churchill'in, Gelibolu yarımadasının ele geçirilmesine yönelik talebi İngiliz Savaş Meclisi tarafından kabul edildi. Buna göre kara harekâtı yapılmaksızın İtilaf donanmasının taarruzuyla Çanakkale Boğazı'ndaki tabyalar imha edilecek, mayın tarlaları temizlendikten sonra Boğazın en dar kesiminden Marmara Denizi'ne girilecekti¹⁰.

İtilaf Blok'u, Avustralya, Yeni Zellanda, Hindistan, Mısır, Cezayir, Tunus gibi sömürgelerinden topladıkları kuvvetlerle takviye ettikleri donanmalarıyla Boğazları kontrol altına almak, Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve Rusya'ya yardım götürmek amacıyla 19 Şubat 1915 tarihinde Çanakkale'ye saldırdılar. Yapılan plan gereği Amiral Carden kumandasındaki İtilaf donanmasının yapacağı bombardıman sayesinde

⁹ A.e., s. 9-10.

¹⁰ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı I'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, s.47-48, 99-103.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimatlar imha edilecek böylece Boğazlar açılacaktı. Fakat beklenen bir türlü gerçekleşmiyordu. Aralıklarla düzenlenen saldırıların sonuç vermediği görülüyordu. 18 Mart 1915 tarihinde düzenlediği yeni harekâtın ardından İtilaf Blok'u ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı¹¹. Bundan sonra Çanakkale Savaşlarının baş aktörü İngilizler taktik değiştirerek Gelibolu'ya yapılacak bir kara çıkarması ile kontrolü ele geçirmeyi planladılar¹². Ancak İngilizler bu operasyonların da başarısızlıkla sonuçlandığını gördüklerinden 7 Aralık 1915 tarihinde Çanakkale'nin tahliyesine karar verdiler. 9 Ocak 1916 tarihine kadar Gelibolu tamamen tahliye edildi¹³. Bununla birlikte İngilizler I. Dünya Savaşı devam ederken, Çanakkale Savaşları'ndaki mağlubiyetlerinin nedenlerini tespit edebilmek amacıyla tahkikat yapmak üzere Çanakkale Komisyonu'nu kurdular.

Çanakkale Komisyonu'nun 4 Aralık 1917 Tarihli Raporu

1916 yılında İngiliz Parlamentosu Mezopotamya (Kut'ül Ammare) ve Çanakkale Savaşlarında aldıkları mağlubiyetin nedenlerinin araştırılması amacıyla özel bir komisyon kurmaya karar verdi. Komisyon daha sonra Kut'ül Ammare ve Çanakkale komisyonları olmak üzere ikiye ayrıldı. Grimwood Mears, W. Pickford Nicholson, W.H. May, Thomas Mackenzie, Stephen L. Gwynn ve Walter Roche'dan oluşan Çanakkale Komisyonu hazırladığı raporu 4 Aralık 1917 tarihinde Parlamento'ya sundu. Komisyon Çanakkale'deki başarısızlığın temel nedeninin taarruz kararı alındığında başarılı bir harekât için gerekli tedbirlerin alınmaması olduğunu ileri sürdü. Bu şartlarda Gelibolu yarımadasına yapılan askeri saldırı ve Genelkurmay Başkanı tarafından hazırlanan umumi planın incelenmesi gerektiği raporda önemle vurgulanıyor, ordu tarafından desteklenmesi gereken donanmanın yeterince desteklenmediği iddia ediliyordu¹⁴. Komisyon bu noktada Savaş Bakanlığı'nın üzerine düşen görevini layıkıyla yerine getiremediğini gözler önüne serdi.

Raporda operasyonun güçlüklerinin önceden hesaplanmadığı, Kasım 1918'de ilk saldırıdan sonra Türklerin takviye yaptıklarının ve direnebileceklerinin öngörülemediği, "Alman subayları tarafından idare

¹¹ A.e., s. 129-212.

¹² Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1964, İkinci Baskı, s. 246-248.

¹³ Ogländer, a.g.e., s. 535.

¹⁴ *Defeat At Gallipoli The Dardanelles Commission Part II*, 1915-16. London, The Stationery Office, 2000, s. 1-37.

edildiği bilinen Türklerin" özellikle savunma pozisyonunda çok iyi savaşabileceklerin düşünülmediği de etraflıca izah ediliyordu¹⁵.

Komisyona göre diğer bir hata da alınan ilk yenilgiden sonra ileride atılacak adımların kararlaştırılması noktasında geç kalınması idi. Komisyon, Ian Hamilton'un 17 Mayıs 1915 tarihinde bunları görebildiğini fakat Savaş Konseyi ve Kabine'nin 7 Haziran 1915 tarihine kadar olayları kavrayamadığını bu nedenle Hamilton'un istediği takviyenin gecikmeli olarak altı hafta sonra yapılabildiğini belirtiyordu. Bununla birlikte harekât yapacağı mıntıka'yı kendisinin seçmesi hasebiyle Hamilton'un da tam olmasa bile başarısızlıktan kısmen sorumlu olduğu raporda yer alıyordu¹⁶.

1915 Ağustos başlarında Anzak ve Suvla'da gerçekleştirilen taarruz planının ve harekâtının da tartışmaya açık olduğu, Suvla'da Tümgeneral Hammersley tarafından verilen emirlerin karmaşık ve hatalı olduğu raporda ileri sürülmekteydi¹⁷.

Ağır silah ve topların Çanakkale'ye götürülmemesinin büyük bir hata olduğu, bunları Mısır ve Mondros'tan götürülebilmek imkânı olduğu halde tatbikatta ihmal yaşandığı komisyon tarafından ifade edilmekteydi¹⁸.

Thomas Mackenzie ek raporunda diplomatik sebeplerle raporun tamamının değil bir kısmının halka bildirilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştı. Bu nedenle İngilizler önce raporu sansür uygulayarak yayınladılar. Daha sonra raporun tamamı yayınlandı¹⁹. İngilizler Boğazlara hâkim olduktan sonra da Çanakkale Savaşları hakkında tahkikat yaptıracaktı.

Mondros Mütarekesi ve Boğazlar Bölgesinin İşgali

Çanakkale'deki galibiyete rağmen diğer cephelerde mağlup olan Osmanlı Devleti İtilaf Devletlerine müracaat ederek mütareke istedi. İtilaf Devletleri mütareke için Boğazların açılmasını şart koştu. Yenilgiyi kabul eden Osmanlı Devleti bu şartı kabul etti²⁰. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 1. maddesi Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki tahkimatların İtilaf Devletleri tarafından işgalini öngörmekteydi²¹. 1 Kasım

¹⁵ A.e, s. 38-63.

¹⁶ A.e, s. 291-298, 64-88.

¹⁷ A.e, s. 89-130, 158-174.

¹⁸ A.e, s. 298-299.

¹⁹ A.e, s. 307-319.

²⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1991, s.23-26.

²¹ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s.12-14.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

1918 tarihinde bölgede bulunan İtilaf donanması Boğazlar bölgesine doğru harekete geçti. 2 Kasım 1918'de İtilaf subayları Gelibolu yarımadasına vararak tahkimatların işgali ve mayın tarlalarının temizlenmesi için gerekli hazırlıkları yaptılar. İngiliz kuvvetleri sadece tahkimatları değil mütarekede yer almamasına rağmen Çanakkale ve Gelibolu'yu da işgal ettiler²². Boğazlar bölgesinde kontrolü ele geçiren İngilizler Çanakkale Savaşlarındaki başarısızlıklarının nedenlerini araştırarak ders çıkarmak ve Çanakkale Boğazı'nı daimi olarak kontrol altında tutabilmek amacıyla Çanakkale Savaşları hakkında tahkikat yapmaya karar verdiler²³.

Çanakkale Komitesi

Savaş ve işgal alanında ihtisaslaşan İngilizler başarısız oldukları harekâtın nedenlerini araştırma özelliğine ve kültürüne sahiplerdir. Bu nedenle İngilizler başta Çanakkale olmak üzere I. Dünya Savaşı'nda başarısız oldukları harekâtları incelemek üzere komisyonlar kurdular. I. Dünya Savaşı'ndan sonra da İngilizler komisyonlar kurarak başarısız oldukları cepheler hakkında tahkikat yaptırmaya devam ettiler. 16 Kasım 1918 tarihinde İngilizler, I. Dünya Savaşı'nda Belçika kıyılarına yaptıkları birleşik harekât ve Alman müdafaası hakkında rapor hazırlamak üzere bir komite teşkil ettiler. Bu komite teknik detaylar, teşkilatlanma sistemi ve uygulanan politikalar hakkında tahkikat yapıyordu²⁴.

24 Ocak 1919 tarihinde İngiliz Deniz Bakanlığı Hava ve Savaş Bakanlıklarına birer mektup göndererek Çanakkale Boğazı'na yapılan harekât hakkında rapor hazırlamak üzere bir komite kurmayı önerdi. İngiliz Deniz Bakanlığı, hazırlanacak rapordan çok değerli neticeler alınabileceğini düşünüyordu. Deniz Bakanlığı uygun bulunması halinde önerilen komiteye temsilci atanabilmesi için aday belirlenmesini de talep etti. Çanakkale Boğazı hazır İngiliz işgali altındayken kurulacak komite en kısa zamanda çalışmalarına başlayacaktı²⁵. Hava ve Savaş Bakanlıkları da yapılan öneriyi uygun bulduklarından Çanakkale Komitesi'ne seçilecek temsilcileri belirlemek üzere harekete geçtiler²⁶.

²² "Türkiye ile yapılan Mütarekenin Uygulanması, 30 Ekim-30 Kasım 1918", Public Record Office, War Office (WO), 106/1578, 4.a.; Ahmet Altıntaş, *Milli Mücadele döneminde Çanakkale 1919-1923*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2007, s. 54-55.

²³ "Deniz Bakanlığı'ndan Savaş ve Hava Bakanlıklarına 19 Mart 1919 Tarihli Mektup", WO, 32/5132, 21A.

²⁴ "İngiliz Deniz Bakanlığı'ndan Hava ve Savaş Bakanlıklarına 24 Ocak 1919 Tarihli Mektuplar", WO, 32/5132, 6A.

²⁵ A.b.

²⁶ "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Deniz Bakanlığına 9 Şubat 1919 Tarihli Mektup", WO, 32/5132, 6A.

Yapılan yazışmalar neticesinde 8 Şubat 1919 tarihinde İngiliz Hava, Deniz ve Savaş Bakanlığı temsilcilerinden oluşan Çanakkale Komitesi kuruldu. Bu komite Çanakkale Boğazı'ndaki Osmanlı müdafaası ile birleşik kara ve deniz harekâtı hakkında tahkikat yapacaktı²⁷. Çanakkale Komitesi Başkanlığı'na Deniz Bakanlığı'ndan Albay F.N. Mitchell atandı. Yine Deniz Bakanlığı temsilci olarak Yüzbaşı C.W. Raund-Turner ve Kumandan F. N. Sandford'u, mutemet ve sekreter olarak da Teğmen Worthington'u atadı. Deniz Bakanlığı teknik konular için adı sonradan tespit edilecek iki teğmen daha atayacaktı. Savaş Bakanlığı temsilci olarak Tuğgeneral C.H. Perceval, Tuğgeneral Bland ve Yüzbaşı E.A. Lee'yi atadı. Onlar da komiteye adı sonradan belirlenecek bir yüzbaşı atayacaklardı. Hava Bakanlığı da temsilci olarak Albay C.R. Samnon ve Binbaşı Cleverly'i atadı. Böylece Çanakkale Komitesi teşkil edildi. Savaş Bakanlığı'nın görüşleri doğrultusunda komiteye bir yazar, bir teknik ressam iki fotoğrafçı ve Albaya hizmet edecek bir personel atanmasına da karar verildi²⁸. Çanakkale Komitesi 1 Nisan 1919 tarihinde İngiltere'den ayrılacak, sekiz haftalık bir tahkikat yapacaktı²⁹. Komiteden "barış antlaşmasından hemen sonra Çanakkale'deki tahkimatların yıkılmasından önce" raporunu tamamlaması bekleniyordu³⁰. İngilizlerin Osmanlı Devleti ile imzalanacak barış antlaşmasından sonra Boğazlardaki tahkimatları yıkmayı tasarladıkları anlaşılıyordu. Büyük bir olasılıkla komite tarafından hazırlanacak rapor doğrultusunda hangi tahkimatların, ne şekilde yıkılacağına karar verilecekti.

Komite üyelerine üç ay yetecek miktarda erzak ve şarap tedarik edildi. Komite 1 Nisan 1919 tarihinde İngiltere'den ayrılarak Paris, Roma üzerinden Toronto'ya vardı. 4 Nisan 1919 tarihinde "Triad" adlı amiral gemisi ile Toronto'dan ayrılan üyeler 8 Nisan 1919 tarihinde Çanakkale'ye vardılar³¹. Komiteye sonradan Kraliyet Coğrafya Derneği'nden Yüzbaşı Henderson da dâhil edildi³².

²⁷ "İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 8 Şubat 1919 Tarihli Mektup ve İngiliz Kuvvetleri Umumi Karargâhınının 11 Şubat 1919 tarihli cevabı", WO, 32/5132, 7A ve 9A; "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Deniz Bakanlığına 28 Şubat 1919 Tarihli Mektup", WO, 32/5132, 10A.

²⁸ "Deniz Bakanlığı'ndan Savaş ve Hava Bakanlıklarına 19 Mart 1919 Tarihli Mektup", WO, 32/5132, 21A.

²⁹ "İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 14 Mart 1919 Tarihli Mektup, WO, 32/5132, 13B.

³⁰ "Savaş Bakanlığı'nın 15 Mart 1919 Tarihli Derkenarı", WO, 32/5132, 17.

³¹ "Savaş Bakanlığı'ndan Paris'te Bulunan İngiliz Kumandanı'na 19 Mart 1919 Tarihli Telgraf" WO, 32/5132, 1A, 2A.

³² "İ. Londra Başmühendis'ten Savaş Bakanlığı'na 26 Mart 1919 Tarihli Telgraf" WO, 32/5132, 9C.

Çanakkale Komitesi'nin Çalışma Esasları

Deniz Bakanlığı Çanakkale Boğazı'na yapılan harekâtı ve “düşman” (Osmanlı) müdafaasını tahkik edecek Çanakkale Komitesi'nin çalışma esaslarına dair bir taslak hazırladı. Savaş Bakanlığı bu taslak üzerinde bazı değişiklikler yapılmasını uygun gördü. Buna göre Çanakkale'de bulunacağı süre içerisinde komite için iki araba ve gerekli atlar tahsis edilecekti. Keza askeri haritalar, savaş günlükleri, siper haritaları, hava harekâtı hakkında gerekli fotoğraf ve kayıtlar da komiteye takdim edilecekti. Komiteye eşlik etmek üzere bir teknik ressam, biri asil diğeri yardımcı olmak üzere iki fotoğrafçı ve gerekli tercümanlar temin edilecekti³³. Yapılan düzenlemelerin ardından İngiliz Savaş Bakanlığı İstanbul İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı'na bir talimat vererek Çanakkale Komitesi'nin ihtiyaçlarını karşılamasını ve komiteye mümkün olduğunca yardım edilmesini emretti³⁴.

Komite genel olarak İtilaf Blok'u tarafından yapılan çeşitli saldırılar ve Osmanlılar tarafından yapılan müdafa taktikleri hakkında gerekli bilgileri temin ederek bunların ne gibi sonuçlara yol açtığını ve bunlardan nasıl ders çıkarılabileceğini tespit etmeye çalışacaktı. Çeşitli harekâtlar şu başlıklar altında sınıflandırılmıştı;

1. Gemilerin dış tahkimatlara yaptığı ilk saldırı.
2. Boğazlar içerisindeki manzara ve boğazın dar yerlerindeki müdafaaya karşı donanma saldırısı.
3. Ordunun karaya çıkarılması ve donanma tarafından sağlanan destek.
4. Anzak ve Suvla körfezindeki çıkarma.
5. Suvla çıkarması.
6. Anzak ve Suvla'nın tahliyesi.
7. Seddülbahir'in tahliyesi.
8. Komitenin gerekli olacağını düşüneceği ikincil harekâtlar; İzmir harekâtı ve Marmara Denizi'ndeki denizaltı harekâtı vs.

Yapılan harekât ile çeşitli saldırılar hakkındaki kayıtlar ve 1917 yılında Çanakkale Komisyonu tarafından hazırlanan raporlar Deniz Bakanlığı'nda mevcuttu. Bu kayıtlar Çanakkale Komitesi'nin tasarrufuna verilecekti. Çanakkale Komitesi, özel nedenler, periyodik bombardımanlar ve ordunun desteklenmesi için donanma tarafından gerçekleştirilen saldırıların şekli ve büyüklüğü hakkında da tahkikat yapacaktı. Komite, Çanakkale Boğazı'na yönelik harekât esnasında izlenen politikalar hakkında da bilgi toplayacaktı. Buna göre; çeşitli nedenlerle ordu ve donanma tarafından gerçekleştirilen

³³ “Çanakkale Komitesi'nin 14 Mart 1919 tarihli Toplantı Tutanakları”, WO, 32/5132, 20B.

³⁴ “Savaş Bakanlığı'ndan İstanbul İngiliz Kuvvetleri Başkumandanlığı'na 28 Mart 1919 Tarihli Telgraf”, WO, 32/5132, 23B.

saldırıların şekli ve büyüklüğü, periyodik bombardımanlar ve kara ordusunun desteklenmesi, İtilaf Blok'unun saldırdığı sırada Osmanlı müdafaa teşkilatı, İtilaf Blok'unun, Osmanlı uçaklarına ve denizaltılarına karşı yaptığı müdafaa, deniz ve kara mayınlarına karşı alınan tedbirler ve bunların temizlenmesi, nihai tahliyenin ardından Boğazların kapatılması için yerleştirilen mayınlar, devriye dolaşılması, mayın tarlalarının izlenmesi gibi düzenlemeler, Marmara ve Boğaziçi'nin müdafaası da komitenin görevleri arasındaydı³⁵. Mayın tarlaları, torpidolar, ağır silahlar, deniz mayınları dâhil boğazlardaki müdafaa, deniz ve kıyılardaki seygar müdafaa hakkında teknik detaylara ihtiyaç vardı³⁶. Bu bilgiler elde edildiği zaman saldırılara karşı yapılan müdafaa; denizden (hem gemilerden hem karaya çıkarılan) ve havadan olmak üzere ikiye ayrılacaktı.

Komite mümkün olan en kısa zamanda kumanda, istihbarat ve uçaklara karşı müdafaada işbirliği dâhil çeşitli ordular arasında ortak destek yöntemlerini inceleyecekti. Gemilerden ve karadan yapılan saldırıların büyüklüğüne karşın yapılan müdafaa organizasyonunun yeterli olduğunu ileri süren iddialara yeni bir şekil verilebilecekti. Hava ve Deniz Bakanlığı kayıtları hakkında bir hükme varılması ve harekât esnasında “düşman” (Osmanlı) savunmasına ne kadar zarar verildiği, başarılı olup olunmadığının tespit edilebilmesi için denizden ve havadan yapılan bombardıman sonuçları incelenecek, zararı azaltmak amacıyla “düşman” tarafından kullanılan taktikler tahlil edilecekti³⁷. Tahkikatının tamamlanması ile Osmanlılar tarafından yapılan müdafaa tüm detayları ile öğrenilecek ve kurulması düşünülen yeni müdafaa sisteminin detayları yeniden yapılandırılacaktı. İngilizler, Çanakkale Savaşlarında Osmanlılar tarafından yapılan müdafaayı işgal altında tuttıkları boğazları müdafaa etmek için kuracakları sistem için örnek alacaklardı³⁸.

İngiliz Savaş Bakanlığı 18 Mart 1915 tarihindeki saldırının ardından “düşman” (Osmanlı) kuvvetlerinin moralinin ve saldırı sonrasında Osmanlılarda ne kadar ağır silah ve malzeme kaldığının incelenmesini de

³⁵ “Deniz Bakanlığı’ndan Savaş Bakanlığı’na 21 Mart 1919 Tarihli Mektup”, WO, 32/5132, 23A.

³⁶ “Çanakkale Boğazlarındaki “Düşman”(Osmanlı) Müdafaası ve Yapılan Taarruz Hakkındaki Komitenin Çalışma Esaslarına İlişkin Taslak”, WO, 32/5132, 19A.

³⁷ “Çanakkale Komitesi’nin 14 Mart 1919 tarihli Toplantı Tutanaqları”, WO, 32/5132, 20B.

³⁸ “Plan A Hava Harekâtı”, WO, 32/5132, 23 A.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

istiyordu³⁹. Ancak Deniz Bakanlığı bunun Çanakkale Komitesi'nin çalışma sahası dışında olduğunu ileri sürerek bu öneriyi reddetti⁴⁰.

Savaş Bakanlığı "düşmanın" (Osmanlıların), İtilaf gemilerine karşı ne kadar cephane harcadıklarının ve masraf yaptıklarının komite tarafından araştırılmasını istiyordu. Deniz Bakanlığı ile bir anlaşmazlığa düştüğü anlaşılan Savaş Bakanlığı'na, bundan sonra komiteye dair bilgi verilmedi. 15 Mayıs 1919 tarihinde Savaş Bakanlığı komitenin İngiltere'den ayrılması dışında herhangi bir malumata sahip değildi⁴¹. Deniz Bakanlığı Osmanlı bütçesinden savaş için ayrılan masrafların İngiltere'nin savaş için yaptığı masraflarla karşılaştırılacağını düşünmüş olsa gerek Savaş Bakanlığı'na karşı tavır almıştı. Zira yapılan masrafın hesabını harekâta baskın rol oynayan Deniz Bakanlığı'nın vermesi gerekecekti.

Deniz Bakanlığı onaylamasa da Savaş Bakanlığı 28 Mayıs 1919 tarihinde Çanakkale'de bulunan Perceval'a bir talimat göndererek ondan Osmanlıların müdafaa için ne kadar cephane ve buna mukabil ne kadar masraf yaptıklarını araştırmasını istedi. Bakanlık saldırı püskürtüldükten sonra Osmanlılarda ne kadar mayın ve cephane kaldığını da öğrenmek istiyordu⁴².

Çanakkale Komitesi Tarafından Hazırlanan Raporun Deniz Bakanlığı'na Takdim Edilmesi

1919 yılı Temmuz ve Ağustos ayı içerisinde Çanakkale Komitesi temsilcileri ayrı ayrı Londra'ya dönmüşlerdi. Çanakkale Komitesi'ndeki Savaş Bakanlığı temsilcileri Çanakkale Savaşlarındaki başarısızlıktan ders alınabilmesi amacıyla tek bir rapor yerine ayrı rapor hazırlamayı uygun görmüşlerdi. Esasında Savaş Bakanlığı temsilcileri kendilerine gönderilen talimatlarda belirtilen hususlarda tahkikat yapmak ve tespitlerde bulunabilmek için bu yolu seçmişlerdi. Bundan sonra diğer temsilciler de kendi raporlarını hazırlamak zorunda kalmışlardı. Bu raporlar Deniz Bakanlığı'na takdim edilmiş, bakanlık da raporları birleştirerek tek rapor haline getirmek ve yayımlamak üzere çalışma başlatılmıştı⁴³.

³⁹ "Savaş Bakanlığı'ndan Deniz Bakanlığı'na 31 Mart 1919 Tarihli Mektup", WO, 32/5132, 24A.

⁴⁰ Deniz Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 9 Nisan 1919 Tarihli Mektup", WO, 32/5132, 24A ve 28A.

⁴¹ "Savaş Bakanlığı'nın 15 Mayıs 1919 Tarihli Memorandumu", WO, 32/5132, 32.

⁴² "Savaş Bakanlığı Tuğgeneral Perceval'a 28 Mayıs ve 14 Haziran 1919 Tarihli Mektuplar", WO, 32/5132, 35A ve 39A.

⁴³ "Savaş Bakanlığı'ndan İngiliz Başkumandanlığı'na 2 Ağustos 1919 Tarihli Mektup", WO, 32/5132, 45A.

Çanakkale Komitesi savaşın yaşandığı sahada inceleme yapma imkânına sahip olduğundan harekâtı daha geniş bir bakış açısıyla ele almıştı. Komite sadece İtilaf Blok'u tarafından yapılan taarruzu değil Osmanlı Devleti'nin yaptığı müdafaayı da ana hatlarıyla analiz etmişti. İngiliz Deniz ve Savaş Bakanlıklarından alınan savaş planları, taktikleri ve haritaları İtilaf Blok'u tarafından gerçekleştirilen harekâtın eksik ve hatalı yanlarını ortaya çıkarmıştı. Çanakkale Komitesi temel olarak 1917 raporunda belirtilen hususları kabul etmekle beraber, ordu ve donanma tarafından gerçekleştirilen saldırıların şekli ve büyüklüğü, periyodik bombardımanlar ve kara ordusunun desteklenmesi konusunda gerekli bilgi, belge ve verilere sahip olduğundan daha somut neticelere varmıştı. Esasında İngilizler Çanakkale Savaşlarında düzenledikleri harekâtın neden başarısız olduğundan çok Osmanlı Devleti'nin nasıl başarıya ulaştığını merak ediyorlardı. Çanakkale Komitesi havada, karada ve denizde yaşanan gelişmeleri ayrı ayrı ele aldı. Komite hava harekâtlarını aşağıdaki başlıklar altında ele aldı:

1. Uçak gemileri, uçaklar, zeplin ve balonların yaptığı hizmetler.
2. "Düşman" (Osmanlı) uçakları ve uçaklara karşı müdafa.
3. Gemilerdeki silahların ve topçuların uçaklarla işbirliği.
4. Donanma bombardımanından önceki hava keşifleri.
5. Askerlerin karaya çıkarılmasından önceki hava keşifleri.
6. Uçaklar tarafından hazırlanan haritalar.
7. Kıyılardaki askeri harekât boyunca stratejik ve taktiksel keşifler.
8. Mayın tarlalarının keşfi, torpidolar ve denizaltılara karşı savunma.
9. Demiryolları, caddeler ve denizaşırı haberleşmeye yönelik bomba saldırıları.
10. Kamplara, havaalanlarına uçak gemileri istasyonlarına, askeri kıtalara, depolara, kara çıkarmalarına, silahlara, tahkimatlara yönelik bomba saldırıları.
11. "Düşman" (Osmanlı) uçak saldırılarının sonuçları.
12. Boğazın dar yerlerinden geçerken denizaltılarla uçakların işbirliği.
13. Tahliye amaçlı tarama hazırlıkları.
14. Uçaklara ordu ve donanma tarafından verilen yardım.
15. Uçak ve denizaltılara karşı harekât.
16. Uzun mesafeli bomba saldırıları.
17. Uçaklar tarafından torpido saldırıları.
18. Hava harekâtında iklimsel koşullar ve etkileri.
19. Kullanılan uçaklar ve ekipmanları.
20. Midilli'den yapılan hava harekâtları⁴⁴.

⁴⁴ "Plan A Hava Harekâtı", WO, 32/5132, 23 A.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

Çanakkale Komitesi kara harekâtı ile ilgili olarak yapılan müdafaaaya ilişkin teknik detaylara, teşkilatlanma sistemi ve politikalar hakkındaki bilgilere de ulaştı. Müdafaa hakkında yapılacak inceleme müdafaa sisteminin yeniden yapılandırılması için gerekli olacaktı. Bunun için öncelikle silahlarla ilgili teknik detayların tespit edilmesi gerekiyordu. Komite, silah ve montaj edilen aksamı hakkında tespitte bulundu. Silahların yerleştirilme detayları, bunun için geçen zaman ve kullanılan yöntem belirlendi. Cephane hakkında genel olarak açıklama yapıldı, iaşe tedarik yöntemi, ateş açma aralıkları, yükleme, depolama, görev seçimi, yerleştirme ve lojistik işleri hakkında bilgi verildi. İnşaat detaylarına, kontrol ve kapasiteye, yer seçimine yönelik aydınlatma ile personel ve malzemenin muhafazasına ilişkin tespitler yapıldı. Bunun dışında telemetreler⁴⁵ açıklanarak mesafe koyma ve geçme vasıtaları, yerleştirme için gerekli mekanik veya başka türlü telafi vasıtaları tespit edilerek, kara, deniz ve hava keşifleri, kablosuz, telefon ve görsel haberleşme, kamuflaj (sisli havalar dâhil), karadan, denizden, havadan olmak üzere topçu teknikleri, atış kontrol yöntemleri ve atış sistem taktikleri incelendi. Tahkikat neticesinde komite harekâtın başlangıçta iyi bir şekilde planlanmadığını ve sonraki aşamalarda, Osmanlı Devleti'nin geliştirdiği savunma taktik ve stratejileri sayesinde başarılı olduğu kanaatindeydi⁴⁶. Komite'nin Deniz Bakanlığı'na atanan temsilcileri hava ve kara harekâtlarındaki başarısızlığın deniz harekâtında başarısızlığa yol açtığını savunuyorlardı. Bu nedenle komite üyeleri fikir ayrılığına düştüler ve farklı raporlar hazırladılar. Dolayısıyla hazırlanan raporlar İngiliz Deniz ve Savaş Bakanlıkları arasında anlaşmazlığa neden oldu.

İngiliz Deniz ve Savaş Bakanlıkları Arasındaki Antlaşmazlık

1920 yılı Mart ayına geldiği halde rapordan ses seda çıkmıyordu. 18 Mart 1920 tarihinde İngiliz Savaş Bakanlığı, Deniz Bakanlığı'na müracaat ederek rapordan haber alınmamasını gerekli diyagramların hazırlanmasına yorduklarını sitemkâr bir şekilde ifade ettikten sonra raporun iki matbu nüshasını talep etti⁴⁷. Deniz Bakanlığı ise taslak halindeki düzeltilmemiş matbu rapor nüshasının ellerine henüz geçtiğini belirterek gerekli düzeltmelerin ardından tek bir raporun hazırlanacağını ve istenen nüshaların iletileceğini bildirdi⁴⁸.

⁴⁵ İki nokta arasındaki uzaklığı ölçmek için kullanılan bir aygıt.

⁴⁶ Admiralty Naval Staff Gunnery Division, *Report of the Committee Appointed to Investigate the Attacks Delivered on the Enemy Defence of the Dardanelles Straits, 1919*, London, Government Printer, 1921.

⁴⁷ "Savaş Bakanlığı'ndan Deniz Bakanlığı'na 18 Mart 1920 Tarihli Mektup", WO, 32/5133, 1B.

⁴⁸ "Deniz Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 23 Mart 1920 Tarihli Mektup", WO, 32/5133, 1A.

1920 yılı Haziran ayının sonlarında hala rapor Savaş Bakanlığı'na gönderilmemişti. Savaş Bakanlığı bir kez daha Deniz Bakanlığı'na müracaat ederek raporu alabilecekleri tarihin bildirilmesini talep etti⁴⁹. Bu kez Deniz Bakanlığı raporun incelendiğini ve incelemeyi deniz sonra Savaş Bakanlığı'na sunulacağını bildirdi⁵⁰. Nihayet 3 Ağustos 1920 tarihinde Deniz Bakanlığı hazırlanan raporun düzeltilmemiş bir kopyasını Savaş Bakanlığı'na gönderdi. Savaş Bakanlığı temsilcileri tarafından hazırlanan raporda; savaş gemilerinden yapılan atışlardan beklenen neticenin alınamamasının nedeni olarak yeterli personel ve malzeme bulunamaması, hava keşfi yapılmaması ve cephanenin uygun olmadığı savunulmaktaydı. Deniz Bakanlığı, Savaş Bakanlığı temsilcileri tarafından yapılan tespitlerin mantıklı çıkarımlar olmadığını vurgulayarak başarısızlık sebeplerinin Deniz Bakanlığı temsilcileri tarafından hazırlanan raporda yapılan analizlerle daha doğru bir şekilde açıklandığını ileri sürdü. Deniz Bakanlığı temsilcileri, "rapor göz önünde bulundurulduğunda kıyıda yapılan savunma amaçlı atışların etkisi düşünüldüğünde, tahkimatlar hesaba katılmadığı takdirde gerekli modern silah cihazlarıyla donanımlı, kayroskopik⁵¹ kontrole sahip, genellikle bu tür harekâtlar için geliştirilen, hava keşfi yapabilen ve kıyılara karşı kullanılacak uygun cephaneye sahip gemilerin başarısız olduğu düşünülebilir. Fakat Osmanlı topçusu kalıcı olarak susturulamamıştır". Şeklinde bir tespitte bulunmuşlardı. Deniz Bakanlığı temsilcileri, tahkimatların yerleştirme düzeninden ve Osmanlıların daimi müdafaasından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdi. Deniz Bakanlığı bunları vurguladıktan sonra başarısız olan harekâtın özel bir komite tarafından incelendiğini ve bu nedenle Çanakkale Komitesi tarafından hazırlanan raporu tartışmaya gerek olmadığını ileri sürdü. Bununla beraber Deniz Bakanlığı Savaş Bakanlığı temsilcilerinin yaptıkları tespitleri değiştirip değiştirmek istemediklerini sordu. Değiştirilmeyecekse Deniz Bakanlığı tespitlerin yapıldığı kısmın altına dipnot koyarak izahatta bulunacaktı. Deniz Bakanlığı yapılan tespitlerin Savaş Bakanlığı'nın ortak kanaati olup olmadığını da öğrenmek istedi. İki bakanlık arasındaki sorun çözülene kadar Hava Bakanlığı dâhil hiçbir

⁴⁹ "Savaş Bakanlığı'ndan Deniz Bakanlığı'na 22 Haziran Mart 1920 Tarihli Mektup", WO, 32/5133, 2A.

⁵⁰ "Deniz Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 21 Temmuz 1920 Tarihli Mektup", WO, 32/5133, 3A.

⁵¹ Bir eksen çevresinde ve aynı zamanda birbirine ve bu dönme eksenine dik iki eksen den biri veya her ikisi çevresinde serbestçe dönebilecek biçimde yapılmış bir disk ya da tekerden oluşan düzenek. Kayroskop dönmekteyken, birbirine dik eksenlerden birine uygulanan moment, öbür eksen de bir dönme hareketine yol açar ve dolayısıyla tüm düzenek, tekerin dönme eksenini değiştirmeye yönelik bir momente, onun açılma momentiyle orantılı olarak büyük bir direnç gösterir.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TARİHİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

kuruma raporun kopyası gönderilmeyecek, rapor yayımlanmayacaktı⁵². Savaş Bakanlığı, temsilcilerinin hazırladığı rapordaki tespitlerde gayet mükemmel, objektif bir eleştiri yapıldığını böylece daha önceki değerlendirmelerin tahlil edildiğini düşünüyordu. Bakanlık bu tür harekâtlar hakkında karşıt fikirlerin gelecekte yapılacak operasyonlarda başarısız olunmaması için gayet önemli olduğunun altını çizerek Savaş Bakanlığı temsilcileri tarafından hazırlanan ayrı raporu kayıt altına almaya çalıştı⁵³. Buna rağmen yapılan değerlendirmeler Deniz Bakanlığı'na bildirmede. Hatta Savaş Bakanlığı, Deniz Bakanlığı'na bir mektup göndererek Savaş Bakanlığı temsilcileri tarafından ileri sürülen fikirler üzerinde düşünüldükten sonra bunların değiştirilebileceğini bildirdi. Savaş Bakanlığı bu konuyu temsilcilere bildireceğini fakat subaylardan birinin yurtdışında olması hasebiyle verilecek cevabın gecikebileceğini de ifade etti⁵⁴. Bundan sonra Savaş Bakanlığı raporu hazırlayan temsilcilere durumu bildirerek bu konu ile ilgili fikirlerinde değişiklik yapıp yapamayacaklarını sordu⁵⁵. Bu kez Deniz Bakanlığı Savaş Bakanlığı'ndan haber beklemeye başladı. Savaş Bakanlığı da üyelere birinin yurtdışında olduğunu gerekçe göstererek vereceği cevabı geciktirdi⁵⁶.

Savaş Bakanlığı temsilcilerden Perceval görüşlerinde bir değişiklik yapmayı düşünmediğini bildirdi⁵⁷. Albay Bland ise raporu on beş ay önce sunduklarını dolayısıyla ne yazdıklarını tam olarak hatırlamadığını ve raporu gördükten sonra fikir beyan edebileceğini bildirdi⁵⁸. Raporun kopyasının gönderildiği Bland yapılan tespitlerde bir değişiklik yapmamakla birlikte tespitlerin ifade edilmiş biçiminde değişiklik yapılmasını ve anlatılmak istenenlerin daha açık bir şekilde açıklanmasını önerdi. Savaş Bakanlığı da yaptığı değişiklikleri Deniz Bakanlığı'na sundu⁵⁹. Yapılan değişikliklerden sonra yeni bir değerlendirme yapıldı. Buna göre kıyıda Osmanlı

⁵² “Deniz Bakanlığı’ndan Savaş Bakanlığı’na 3 Ağustos 1920 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 4A.

⁵³ “Savaş Bakanlığı’nda 2 Eylül 1920 Tarihli Tutanak”, WO, 32/5133, 5A.

⁵⁴ “Savaş Bakanlığı’ndan Deniz Bakanlığı’na (gün belirtilmemiş veya silinmiş) Eylül 1920 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 6A.

⁵⁵ “Savaş Bakanlığı’ndan General Perceval ve Albay E.H. Bland’a 8 Kasım 1920 Tarihli Mektuplar”, WO, 32/5133, 13A ve 13B.

⁵⁶ “Deniz Bakanlığı’ndan Savaş Bakanlığı’na 5 Kasım 1920 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 12A.

⁵⁷ “General Perceval’in Savaş Bakanlığı’na 11 Kasım 1920 Tarihli Mektubu”, WO, 32/5133, 14A.

⁵⁸ “Albay E.H. Bland’ın Savaş Bakanlığı’na 16 Kasım 1920 Tarihli Mektubu”, WO, 32/5133, 15A.

⁵⁹ “Albay E.H. Bland’ın Savaş Bakanlığı’na 19 Ocak 1921 Tarihli Mektubu”, WO, 32/5133, 21A.

tahkimatlarının, İtilaf donanmasından açılacak ateşle imhasını hedefleyen esas planın, yeterince hava keşfi yapılmaması, cephanenin uygun olmaması, yeterli personel ve malzeme olmaması gibi nedenlerle çok dar bir alanda dahi uygulanamadığı ileri sürülecekti. Türk müdafaası karşısında yeterli donanıma sahip de olsa İtilaf gemilerinden gerekli ateşin açılmadığı da değerlendirmede yer alacaktı. Değerlendirmenin son kısmında “bunlar yapılsaydı sadece deniz harekâtı ile başarı elde edilebilirdi” şeklinde bir ifade yer alıyordu ki⁶⁰, Deniz Bakanlığı’nın bu değerlendirmelere de sıcak bakması mümkün değildi. Çünkü Savaş Bakanlığı kelimelerin yerlerini değiştirerek sorumluluğu yine Deniz Bakanlığı’na yüklemişti.

Rapor Nüshalarının İmha Edilmesi

Deniz Bakanlığı yapmak istediği değişikliklerin Savaş Bakanlığı tarafından kabul edilmesini bekliyordu. Savaş Bakanlığı ise yapılan değerlendirmelerin daha ılımlı bir üslupla raporda yer almasını istiyordu. Bu nedenle Savaş Bakanlığı ile Deniz Bakanlığı arasında mutabakata varılamadı⁶¹.

Bu sıralarda emekli olan Perceval incelemesi için gönderilen rapor nüshasının şahsında kalması için ricada bulundu⁶². Fakat Deniz Bakanlığı gizli bir raporun, vefatı halinde resmi olmayan şahısların eline geçme riski olduğundan bir subayın şahsına verilemeyeceğini ifade ederek bunun geleneksel politikaları olduğunu vurguladı⁶³. Bundan sonra ilginç gelişmeler yaşandı Deniz Bakanlığı Savaş Bakanlığı’na ve nüshanın sunulduğu yetkililere talimat vererek kendilerine gönderilen rapor nüshalarını imha etmelerini talep etti. Bu şekilde rapor nüshalarının imhasına başlandı. En son Sömürgeler Bakanı Winston Churchill’in tasarrufunda bir nüsha kalmıştı⁶⁴. O da Savaş Bakanlığı’nın Sömürgeler Bakanlığı ile teması sonucunda imha

⁶⁰ “Savaş Bakanlığı’ndan Deniz Bakanlığı’na 31 Ocak 1921 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 22A.

⁶¹ Deniz Bakanlığı düzeltilmemiş dört rapor nüshasını Savaş Bakanlığı’na göndermişti. Savaş Bakanlığı da bir nüshayı merkezde tutmuş, iki nüshayı Savaş Bakanlığı temsilcileri Perceval ve Bland’a bir nüshayı da talebi üzerine Sömürgeler Bakanı Winston Churchill’e göndermişti. Deniz Bakanlığı da aslı merkezde kalmak üzere rapor nüshalarından kendi temsilcilerine de göndermişti. “Deniz Bakanlığı’ndan Savaş Bakanlığı’na 10 Ocak 1921 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 19A.

⁶² “General Perceval’in Savaş Bakanlığı’na 11 Kasım 1921 Tarihli Mektubu”, WO, 32/5133, 27A.

⁶³ “Deniz Bakanlığı’ndan Savaş Bakanlığı’na 22 Aralık 1921 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 32A.

⁶⁴ “Deniz Bakanlığı’ndan Savaş Bakanlığı’na 14 Mart 1922 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 44A.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

edildi⁶⁵. Deniz Bakanlığı raporların imhasına son derece önem veriyordu. İmha edildiği bildirilse dahi yapılan işlemin “imha vesikası” ile birlikte Deniz Bakanlığı'na bildirilmesi gerekiyordu⁶⁶. Deniz Bakanlığı, orijinal nüshaları imha edilen raporu düzeltilmiş haliyle 1921 yılında yayınladı⁶⁷.

Raporun aslı Deniz Bakanlığı'nda kalmıştı. 29 Ocak 1925 tarihinde Deniz Bakanlığı raporun aslını İmparatorluk Savunma Komitesi Tarih Bölümü'ne gönderdi. Bu raporun sadece kayıt amaçlı olarak gönderildiği bildirildi. Raporun Avustralya Savaş Bakanlığı Müzesine verilmemesi gerektiği de özellikle vurgulandı⁶⁸.

Sonuç

I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamak için gereken tedbirleri aldı. Osmanlı Devleti İttifak Devletleri saflarında savaşa katıldığında Boğazları İtilaf Devletlerine kapattı. İtilaf Devletleri buna tepki olarak Boğazları kontrol altına alarak Osmanlı Devleti'ni etkisiz hale getirmek amacıyla Çanakkale Boğazı'na yönelik bir harekât başlattılar.

Yapılan plan gereği İtilaf donanmasının düzenleyeceği deniz harekâtı sayesinde Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimatlar imha edilecek böylece savunmasız kalacak olan Boğazlar açılacaktı. Ancak Osmanlı kuvvetleri buna izin vermediklerinden birleşik donanma önemli kayıplar vererek geri çekildi. Bundan sonra bir kara harekâtı başlatan İtilaf Devletleri bu harekâta da başarılı olamayarak tamamen geri çekildiler.

Çanakkale'deki başarısını diğer cephelerde sürdüremeyen Osmanlı Devleti yenilerek mütareke istedi. İtilaf Devletleri mütareke için boğazların açılmasını şart koşular. Bu şartlar altında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 1. Maddesi Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki tahkimatların İtilaf Devletleri tarafından işgalini öngörmekteydi. Mütarekenin yürürlüğe girdiği tarihin üzerinden yirmi dört saat geçmeden Çanakkale Boğazı'na doğru harekete geçen İtilaf donanması 2 Kasım 1918 tarihinde Gelibolu yarımadasındaki tahkimatları işgal ederek, mayın tarlalarını temizledi. İtilaf kuvvetleri sadece tahkimatları değil mütarekeye

⁶⁵ “Savaş Bakanlığı'ndan Deniz Bakanlığı'na 11 Nisan 1922 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 44B.

⁶⁶ “Deniz Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 21 Eylül 1922 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, 46A.

⁶⁷ *Report of the Committee Appointed to Investigate the Attacks Delivered on the Enemy Defence of the Dardanelles Straits, 1919,*

⁶⁸ “Deniz Bakanlığı'ndan İmparatorluk Savunma Komitesi Tarih Bölümü'ne 29 Ocak 1925 Tarihli Mektup”, WO, 32/5133, M02308/24.

aykırı olduğu halde Çanakkale, Gelibolu ve kısa bir süre sonra İstanbul'u işgal ederek boğazlar bölgesine tamamen hâkim oldular.

Boğazlara hâkim olan İngiliz Deniz Bakanlığı, Çanakkale Savaşlarındaki başarısızlık hakkında tahkikat yapmaya karar verdi. İngilizler tahkikat neticesinde elde edilecek verilere göre gerekli dersleri çıkaracak ve Çanakkale Boğazı'nı ebediyen kontrol altında tutabilmek için gerekli tedbirleri alabileceklerdi. Bu düşüncelerle kurulan Çanakkale Komitesi 8 Nisan 1919 tarihinde Çanakkale'ye vardı. İngiliz Deniz, Savaş ve Hava Bakanlıkları temsilcilerinden mürekkep Çanakkale Komitesi müşterek bir rapor hazırlayacaktı. Fakat ordu ve donanma temsilcileri arasındaki fikir ayrılıkları nedeniyle ayrı raporlar hazırlandı. Hazırlanan raporlar İngiliz Deniz Bakanlığı'na sunuldu. Deniz Bakanlığı bu raporları birleştirdikten sonra ortak bir rapor haline getirerek yayımlayacaktı. Ancak Savaş Bakanlığı temsilcileri tarafından yapılan tespit ve değerlendirmeler başarısızlıktan deniz kuvvetlerinin sorumlu tutulması Deniz Bakanlığı'nı son derece rahatsız etti. Deniz Bakanlığı hazırlanan raporda kullanılan ifadelerin değiştirilmesini talep ettiyse de Savaş Bakanlığı bunu kabul etmedi. Sonunda Deniz Bakanlığı rahatsız olduğu raporun nüshalarını imha ederek raporu yayımlamama kararı aldı. Raporun aslı ise kayıt altında tutulmak ve Avustralya Savaş Bakanlığı Müzesi'ne verilmemek şartıyla İmparatorluk Savunma Komitesi Tarih Bölümü'ne gönderildi. Kısa bir süre sonra düzeltilmiş raporun yayımlanmasına karar verildi. Rapor aslının tarih bölümüne gönderildiği yazıdaki ifadelerden İngilizlerin, başarısızlık nedenlerini sömürgelerinden saklamak istedikleri net bir şekilde anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Public Record Office, War Office (WO):

WO, 106/1578.

WO, 32/5132.

WO, 32/5133.

Yayınlanmış Belgeler

Admiralty Naval Staff Gunnery Division, *Report of the Committee Appointed to Investigate the Attacks Delivered on the Enemy Defence of the Dardanelles Straits, 1919*, London, Government Printer, 1921.

İNGİLTERE'NİN ÇANAKKALE BOĞAZI'NA YAPILAN TAARRUZU VE TÜRK MÜDAFAASINI
TAHKİK ETMEK AMACIYLA KURDUĞU ÇANAKKALE KOMİTESİ (1919)

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, Proje Yöneticisi Yusuf Sarımay, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2005.

Araştırma Eserler

Altıntaş, Ahmet, *Milli Mücadele döneminde Çanakkale 1919-1923*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2007.

Belen, Fahri, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri*, İkinci Baskı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1964.

Belik, Mahmut, *Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1962.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı I'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915), Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993.

Defeat At Gallipoli The Dardanelles Commission Part II, 1915-16. London, The Stationery Office, 2000, s. 1-37.

Erickson, Edward J., *Gallipoli, The Ottoman Campaign*, South Yorkshire, Pen & Sword Books Limited, 2010.

Oglander, C.F.Aspinall, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı, C.I. Seferin Başlangıcından 1915 Mayısına Kadar*, İstanbul, Arma Yayınları, 2005.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1991.

Tukin, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 1999.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), C.II, 2'nci Kısım, 1'nci Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993.